№ 59 Ապրիլ 9 (21) 1880 Ապրիլ 9 (21) № 59

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբլի
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միայն խմբագրատան մէջ:

Օտարքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ“

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հայոց օրգան.—Ներքին տեսութիւն. Երեխաների խնդիրը Եւրոպայում և Ռուսաստանում. Նամակ Ալեքսանդրապոլից. Նամակ խմբագրին. Ներքին լուրեր.—Արտաքին տեսութիւն. Փրանսիա.—«Մշակի» հեռագիրները.—Յայտարարութիւններ.—Բանասիրական. Խենթը.

ՀԱՅՈՑ ՕՐԳԱՆ

Ընթերցողը կարդացած կը լինի «Մշակի» մէջ, որ ակադեմիկոս Գրուզնիկով դիտաւորութիւն ունի հրատարակել Մոսկվայում մի ամսագիր և մի լրագիր, որոնք կը պարապեն Արևելքի ուսումնասիրութեամբ:

Ամսագիրը կը հրատարակվի ռուսերէն լեզուով, իսկ լրագիրը երեք լեզուներով՝ հայերէն, ռուսերէն և ֆրանսերէն լեզուներով:

Ի հարկէ դա ուրախալի երևոյթ է, որ վերջապէս Արևելքը դառնում է ռուս գրականութեան և լրագրութեան ուսումնասիրութեան առարկայ: Ռուսաստանը շատ քիչ տեղեկութիւն ունի արևելեան ազգերի կեանքի մասին և պ. Գրուզնիկով, ինչպէս երևում է, կամենում է միջոց տալ ռուս հասարակութեանը ծանօթանալ արևելեան ազգերի կեանքի հետ:

Բայց բացի այդ տեսակ ամսագրից և լրագրից, հարկաւոր կը լինէր որ մայրաքաղաքներից մինի, կամ Մոսկվայի, կամ Ս. Պետերբուրգի հայերը մտածէին վերջապէս հիմնել իրանց օրգան ռուսերէն լեզուով:

«Մշակի» հրատարակման ամբողջ ընթացքի ժամանակ մենք անդադար յայտնում էինք այդ միտքը: Մենք ընդդէմ էինք Ս. Պետերբուրգի մէջ հայոց լեզուով ամսագիր հրատարակելու մտքին և ընդհակառակն առաջարկում էինք հիմնել մի ռուսերէն լրագիր, կամ ամսագիր, որ դառնար Ռուսաստանի հայերի շահերի օրգան:

Եւ ահա հրէաներն անգամ կարողացան այդ միտքը իրագործել. Նրանք ունեն Ռուսաստանում երկու լրագիրներ ռուսերէն լեզուով, մինը «Разсвѣтъ», իսկ միւսը «Русскій Еврей» վերնագրով: Եւ նրանք համարձակ գրում են իրանց լրագրի ճակատի վրա «Ռուսաստանի հրէաների օրգան»:

Ուրեմն շատ բաներում, մենք հայերս ստիպված ենք այժմ օրինակ վերցնել հրէաներից:

Ս. Պետերբուրգի և Մոսկվայի հայերը բոլոր միջոցներ ունեն իրագործել այդ տեսակ օրգան. ռուս մայրաքաղաքներում կան և ուսումնական հայերը և բազմաթիւ հայ ուսանողներ, որոնք կարող էին աշխատակցել լրագրին և վերջապէս հարուստ հայեր, որոնք նիւթական միջոց կարող էին տալ մի օրինաւոր օրգան հիմնելու և պահպանելու համար:

Եւ մենք հաւատացած ենք որ այդ տեսակ լրագիր շատ բաժանորդներ կունենար:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ ԽՆԴԻՐԸ ԵՒՐՈՊԱՅՈՒՄ ԵՒ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆՈՒՄ

II

Պ. Մենշիկով արտասահմանի մէջ բնակվող երեխաների դրութիւնը նկարագրելուց յետոյ, խօսում է Ռուսաստանի երեխաների մասին:

Մանկավարժութիւնը հետազօտելով ուսումնարանների դրութիւնը այն եզրակացութեան է հասնում, որ նրանցից շատերը գիտութեան պահանջներին չեն համապատասխանում: Ռուսաստանի ուսումնարաններից շատերը այդ թւին են պատկանում: «Педагогическій музей», մեր ամենալաւ մանկավարժական թերթը, ասում է հեղինակը, կրթութեան եղանակը չը քննելով, իր առաջին համարներում ընդարձակ յօդուած է նուիրում մեր ուսումնարանների առողջապահական պայմաններին: Բժիշկ Զաւրիօվսկու պաշտօնական քննութիւնների վրա հիմնված, այդ յօդուածը նկարագրում է Պօլօցկի զինուորական գիմնազիայի դրութիւնը:

Ուսումնարանի ազդեցութեան մասին երեխաների կազմուածքի վրա սկսեցին խօսել 30 տարի սրանից առաջ: Լուսաւորութեան մինիստրութեան թերթը 1869 թւին յայտնել է, որ «Ռուսաստանի մէջ շատ անգամ հասարակութիւնից գանգատներ են լսվում, թէ երեխաները գիմնազիաներում իրանց ուժերին անհամեմատ աշխատանքներով են ծանրաբեռնված և որ այդ գանգատները շատ անգամ իրաւացի են լինում:» Ուսումնարանական իշխանութիւնը այն ժամանակ աշխատում էր ոչնչացնել ուժերին անհամեմատ պարապմունքների վատ ազդեցութիւնը երեխաների առողջութեան վրա: Առողջութիւնը ամրացնելու համար ամեն տեղ սկսեցին մարմնամարզութիւն դաս տալ, բայց այդ բաւական չէր: Արտասահմանի մէջ բժիշկների հսկողութիւնը ուսումնարանների առողջապահական պայմանների վրա անհրաժեշտ են համարում: Ռուսաստանի մէջ բժիշկը ուսումնարանի մէջ օտար անձն է համարվում: Մինչդեռ նա կարող էր հասկացնել ուսուցչին, որ 10—12 տարեկան երեխային երկար ժամանակ կան-

ԽԵՆԹԸ

ԱՐԿԱԾՆԵՐ ՎԵՐՋԻՆ ՌՈՒՍ-ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

—

ԻԵ.

Ամենամեծ մարդիկն անգամ ունենում են խոշոր թուլութիւններ: Թօմաս էֆէնդին թէև մեծ մարդերի կարգին չէր պատկանում, բայց Ալաշկերտի գաւառում հսկայ էր համարվում: Առիւծ չը գտնված տեղում աղուէսն էլ խոշոր գազան է: Այդ մարդն էլ, որքան գործունեայ, որքան ճարպիկ էր, դարձեալ ունէր իր փոքրիկ թուլութիւնները: Ամբողջ ցերեկը անցկացնելով իր պաշտօնին վերաբերեալ աշխատութիւններով, գիշերները շատ անգամ լուսացնում էր նա զանազան տեսակ անբարոյական քէֆերով, և թուրք պաշտօնատարների մոլութիւններին հետևելով, արաղ էր խմում, աղջիկներ ու տղաներ էր պար ածում, և իրան շրջապատում էր զանազան տեսակ «չալղիներով» (երաժիշտ): Ամեն մի գիւղ մտնելիս, ամեն մի գիւղացու խրճիթի դռները բաց էին նրա առջև: Ո՞վ կարող էր չընդունել այդ բարձրաստիճան հիւրին: Ընդհակառակն, գիւղացին պատիւ էր համարում իրան, երբ Թօմաս էֆէնդին ոտք կը կոխէր նրա շեմքի վրա, թէև նրանից չէր շահվում, ուտեցնում էր, խմեցնում էր,—բայց այդ էլ բաւական էր, որ Թօմաս էֆէնդին կը սկսէր այնուհետև «բարի աչքով» նայել իր հիւրասիրողի վրա:

Մի երեկոյ գզիրը մի աղքատ գիւղացու տանը լուր տուեց, թէ էֆէնդին պէտք է հիւր լինի: Տան տէրը մի քանի գիւղերի միակ արհեստաւորն էր, շինում էր երկրագործական անօթներ, նորոգում էր փչացած գութաններ, արօրներ, սայլակներ և այլն: Նա ըստ մեծի մասին իր տանը չէր գտնվում, որովհետև ման էր գալիս գիւղից գիւղ և իր համար գործ էր պտռում: Այս երեկոյ նոյնպէս տանը չէր: Արհեստաւորի կինը պատասխանեց գզիրին, թէ մարդս տանը չէ, ինչպէս կարող եմ ընդունել էֆէնդուն:

—Մարդդ տանը չէ, տունը խօ իր տեղն է,—ասաց գզիրը կոշտ կերպով:

Այդ գզիր կոչվածներն էլ մի առանձին պատիժ են խեղճ գիւղացու համար: Դրանք պաշտօնական անձինքների որսորդական շներն են. սաստիկ հոտառութիւն ունեն, և խիստ վարժված են, թէ ինչ ճանապարհներով պէտք էր հետամուտ լինել որսին...

Արհեստաւորի կինը շուարած մնաց և խօսք չը գտաւ պատասխանելու գզիրին:

Գզիրը իր հրամանը կատարած համարելով, հեռացաւ, աւելացնելով.

—Էֆէնդին կը գայ, երբ ճրագները կը վառվին:

Խեղճ կինը մի քանի րոպէ, որպէս քարացած, կանգնել էր իր խրճիթի դրանը, և չը գիտէր, թէ ինչ պէտք էր անել: Նրա ամուսինը տանը չէր, նրան անվայել էր մի օտար և անծանօթ հիւր ընդունել իր մօտ: Նա մտաւ իր դրացի Օհօի խրճիթը և խնդրեց նրան, ասելով.

—Եղբայր Օհօ, գզիրը լուր տուեց, թէ էֆէնդին այս գիշեր մեզ մօտ պիտի լինի. մարդս տանը չէ, ի սէր Աստուծոյ, եկէք և կառավարեցէք նրան:

—Այս ինչ բան է, պատասխանեց Օհօն բարկանալով,—այս գիւղում էլ ուրիշ տուն չը կար:

—Չեմ իմանում, ասաց կինը վշտացած ձայնով,—գզիրը այսպէս պատուիրեց:

Դրացի Օհօն խոստացաւ, որ ինքը կընդունէ հիւրին և կնոջը մենակ չը թողնի:

Թօմաս էֆէնդին այնքան ծանօթ էր այս գաւառի հետ, որ ամեն մի գիւղ մտնելիս, շատ լաւ ընտրութիւն անել գիտէր իջևանների մէջ, թէ որ տունը աւելի յարմար էր գիշերելու համար: Նրա ճաշակը այդ մասին բաւական զարգացած էր: Գլխաւոր պայմանները, որ համապատասխանում էին նրա պահանջներին, դրանք էին, որ տան տէրը աղքատ և փոքր ինչ յիմար լինէր, և եթէ յիմար չէր, պէտք է գոնէ խմելու հետ սէր ունենար (երկու յատկութիւններ, որ շատ չեն զանազանվում միմեանցից) և ամենագլխաւորն այն էր, որ պէտք է տան մէջ գտնվէր մի գեղեցիկ կանացի դէմք, որի վրա նայելը զուարճութիւն պատճառէր նրան:

Բայց այս գիշեր ընտրած իջևանը մասամբ չէր համապատասխանում էֆէնդու պահանջներին. տան տղամարդը, վարպետ Պետրոսը, մի համեստ և աշխատասէր արհեստաւոր էր, ոչ յիմար էր և ոչ խմելու հետ սէր ունէր: Այսուամենայնիւ, էֆէնդին չէր սխալված իր ընտրութեան մէջ, որովհետև տղամարդը տանը չէր, կինը վատ չէր դէմքով, իսկ նրա հասած քոյրը իր գեղեցկութիւնով գիւղի մէջ առաջին աղջիկն էր համարվում:

Գիւղի խրճիթների մէջ ճրագները վառվեցան: Արհեստաւորի կինը, Սուսանը, թոնիրի վրա կերակուր էր պատրաստում: Արհեստաւորի քոյրը, մանկահասակ Վարվառէն, իւղի մէջ հաւեր էր տապակում: Դրացի Օհօն զանազան կարգադրութիւններ էր անում, որ ոչինչ պակաս չը լինի և ամեն բան վայելուչ լինի պատուելի հիւրին ընդունելու համար: Բոլորը պատրաստ էր, երբ յայտնվեցաւ էֆէնդին գզիրի առաջնորդութեամբ: Զափթիաներ այս գիշեր նա իր հետ չէր վեր առել, նրանց մի ուրիշ տեղ հիւր էր տուել:

Դրացի Օհօն ընդունեց էֆէնդուն ամենայն խոնարհութեամբ, և նա ծանր կերպով գնաց, նստեց իր համար պատրաստած օթոցի վրա:

—Ո՞ւր է վարպետ Պետրոսը, չէ երևում, հարցրեց էֆէնդին իր չորսը նայելով,—ես նրան տեսնել էի ուզում, ես նրա հետ շատ հարկաւոր գործ ունէի:

Դրացի Օհօն պատասխանեց, թէ վարպետը գնացել է մերձակայ գիւղը բանելու համար:

—Ափսոս, շատ ափսոս, որ տեսնել չը կարողացայ. ես նրա հետ հարկաւոր գործ ունէի, կրկնեց էֆէնդին, և սկսեց բացատրել, թէ թագաւորական զօրքերին պաշար տեղափոխելու համար իրան պէտք են շատ սայլեր, և ցանկանում է վարձել մի մշտական հիւսն, որ ճանապարհների վրա սայլերը փչանալիս, նորոգէր նրանց, և վարպետ Պետրոսից աւելի յարմար մարդ չէ գտնում, և կամենում է նրան «մի լաւութիւն» անել, որ նա շահվէր այդ գործից, և մի քանի ամիսների համար շարունակ պարապմունք ունենար:

Թէև էֆէնդին առաջուց գիտէր, որ վարպետը տանը չէ, թէև նրան ամենևին վարպետ հարկաւոր չէր, որովհետև զօրքերին պաշար տեղափոխելու համար նա գիւղացիների սայլերը և անասուններն էր գործ ածում, բոլորովին ձրի, առանց մի փարայ վճարելու, և եթէ մի սայլ փչանում էր, իրանք՝ տէրերն էին շինել տալիս,—բայց էֆէնդին այս խօսքերը ասելու մէջ մի առանձին նպատակ ունէր:

Աղքատ արհեստաւորի կինը, Սուսանը, լսելով էֆէնդու խոստմունքները, ուրախացաւ, մտածեց, թէ այդ հիւրից մեծ շահեր կարող են ստանալ, թէև նրա ինքնակոչ հիւր լինելը սկզբում այնքան ծանր և անախորժ երևեցաւ իրան: Պէտք էր մի յօյսով քաղցրացնել միամիտ տանտիկնոջ սիրտը,—այդ էր հարկաւոր էֆէնդուն:

Էֆէնդին միայն նստած էր: Դրացի Օհօն դռա ոտքի վրա սպասում էր, որ նրանից թոյլտւութիւն ստանայ, որ ինքն էլ նստէ: Այդ շնորհը ստացաւ

գնեցնել, կամ չոքացնել նրան, երեխայի համար կատարեալ տանջանք է: Այդ բոլորը ֆիզիկական ծանրաբեռնութիւններ են, իսկ մտաւոր ծանրաբեռնութեան ժամանակ աւելի էլ մեծ սխալներ են լինում: Օրինակ, երբ մատնացոյց են լինում աշակերտներին մեծ քանակութեամբ մի և նոյն դասատան մէջ թողնելու վրա, մանկավարժները պատասխանում են, որ աշակերտների մի երրորդական մասը թողնում են նոյն դասատունը այն գլտաւորութեամբ, որպէս զի նրանց մտաւորապէս չը ծանրաբեռնեն, ոյժերից վեր աշխատանք չը տան: Իրանք ծնողները խնդրում են շատ անգամ, որ իրանց երեխաներին մի և նոյն դասատանը երկու տարի պահեն, որպէս զի սովորածը մնայ նրանց յիշողութեան մէջ, իսկ շատ անգամ գանգատվում են, որ երեխաներին ի զուր են անցկացրել միւս դասատունը:

Բժիշկ Զուբկօվսկի ասում է, որ այժմեան կրթութեան ձեւ վատ ազդեցութիւն է անում կազմուածքի վրա և գլխաւորապէս աչքերի վրա: Այդ պատճառով նա խորհուրդ է տալիս շատ ժամանակ նուիրել երեխայի ֆիզիկական զարգացմանը և նրան օրվայ 3/4 չը սովրել գրքերով պարապել: Բժիշկ Վիրենիուսից Վիբորգի գիմնազիայի մէջ արած հետազօտութիւններից երևում է, որ երեխաներից շատերի մարմնական կերակուրը անբաւականացուցիչ է, կաշին գունատ, չոր, բարակ, երեխաների միայն կէս մասի մկանունքները լաւ զարգացած են: Ծոյլութեանը ամեն բան վերաբերում են, մինչդեռ ընդհակառակը աշակերտները աշխատելու ցանկութիւն ունեն, բայց չեն կարողանում: Հեղինակը խորհուրդ է տալիս ուշադրութիւն դարձնել 10—13 տարեկան երեխաներին առաջին երեք դասատուների կուրսը անցնելու ժամանակ, լսել ծնողների և վերակացուների խորհուրդները:

Նոյն «Педагогический Музей» թերթի մէջ տպված են պրօֆեսոր Լեսգաֆտի հետազօտութիւնները ուսանողական հասակում հիւանդանալու մասին: Հեղինակը գտնում է, որ առողջապահական առաջին պայմանը, երեխայի բնական զարգացումը չարգելելու մասին, Ռուսաստանում չէ կատարվում: «Մեր միանև շորերը և պահանջողութիւնը, որ երեխան կոճկված լինի, արգելում են երեխայի կուրծքի, բողալի և փորի զարգանալուն»:

Մեր ուսումնարաններում երեխաների հանգստութեան համար ոչինչ յարմարութիւն չը կայ: Պահանջվում է, որ երեխան որքան կարելի է շատ կանգնի. պէտք է մեծերը նստած լինեն: Իսկ գիտութիւնը դրան հակառակ է: Երեխաները այնքան չեն ուտում և բաց օդի մէջ չեն լինում, որքան հարկաւոր է թոյլ կազմուածքի համար: Այդպիսով մարդ դեռ ուսումնարանի նստարանի վրա տեղական հիւանդութիւն է ստանում:

ՆԱՄԱԿ ԱԽԱԼՔԱԼԱՔԻՑ

—

22 մարտի

Կարդալով ձեր լրագիրների էջերում Վանայ գաւառի մեր ազգայնոց աղէտալի վիճակը, չը կամեցանք մենք ևս անմասն մնալ ուստի հանգանակութիւն բաց արինք կանանց սեռի մէջ, ուր հաւաքվեցաւ 143 ր. 30 կ., որոնք ուղարկելով ձեզ, խնդրում ենք հասցնել ուր հարկն է, տպելով միանգամայն նուիրատուների անունները. Տիկին փեփրոնիէ Ցարութիւնեանց 4 ր., տ. Աբեքնազան Վարդանեանց 3 ր., տ. Սրբուհի Երեցփոխեանց 3 ր., Դշխուհի Յովհանջանեանց 3 ր., տ. Դշխուհի Գրիգորեան 3 ր., տ. Աբեքնազան Նալբանդեանց 3 ր., տ. Շողակաթ Ցարութիւնեանց 3 ր., տ. Սողոմէ Բարսղեանց 3 ր., տ. Իւղաբեր Շահպարոնեանց 3 ր., տ. Մարիամ Ցարութիւնեանց 3 ր., տ. Սրբուհի Մառանճեանց 3 ր., տ. Վերոնիքայ Թորոյեանց 3 ր., տ. Նունիա Դարբինեանց 3 ր., տ. Ալխէն Բախչինեանց 3 ր., տ. Հռիփսիմէ Մարգարեանց 3 ր., տ. Աննա Ղազանճեանց 2 ր., տ. Վերոնիքայ Աւետիքեանց 2 ր., տ. Հռիփսիմէ Մարգարեանց 2 ր., տ. Աննա Աղասեկեանց 2 ր., տ. Աննա Զարուխճեանց 2 ր., տ. Մարիամ Ցարութիւնեանց 2 ր., տ. Մարիամ Մարգարեանց 2 ր., տ. Հեղինէ Մարգարեանց 1 ր., տ. Նազլու Մարգարեանց 1 ր., տ. Մարիամ Մեռկեզեանց 1 ր., տ. Հերիքնազ Պիճիկեանց 1 ր., տ. փեփրոնիէ Տէր-Կիրակոսեանց 1 ր., տ. Իւղաբեր փեշտամալճեանց 1 ր., տ. Գայանէ Մեծատունեանց 1 ր., տ. Կատարինէ Նուրեանց 1 ր., տ. Հեղինէ Աւետխեանց 1 ր., տ. Լիզա Թաթարեանց 1 ր., տ. Մարիամ Երզնկեանց 1 ր., տ. Շողակաթ Գասպարեանց 2 ր., տ. Գայանէ Կնցցոյեանց 1 ր., տ. Նազելի Տիգրանեանց 1 ր., տ. Շողակաթ Շահպարոնեանց 1 ր., տ. Աբեքնազան Պապինեանց 40 կ., տ. փեփրոնիէ Ափովեանց 1 ր., տ. Աննա Մաղաքեանց 1 ր., տ. Վարդուհի Սահաթճեանց 1 ր., տ. Նոյեմզարա Միրաքեանց 1 ր., տ. Մարիամ Մալխասեանց 1 ր. ր., տ. Գայանէ փարաքասիկեանց 1 ր., տ., Շուշանիկ Դէմիրջօղլեանց 1 ր., M. Екатерина Лайкова 1 ր., օրիորդ Շուշանիկ Վարդանեանց 2 ր., օր. Սոֆեայ Յովհանջանեանց 1 ր., օր. Հերիքնազ Պիճիկեանց 1 ր., օր. Շողակաթ Քաջազնունի 1 ր., օր. Անախանում Մատոյեանց 90 կ., Հայկանուշ Ղազանճեանց 1 ր., օր. Գէնօվարէ Մեծատունեանց 1 ր., տ. Երանուհի Գրիգորեանց 1 ր., օր Երանեակ Վարդանեանց 1 ր., պ. Անտոն Քանանեանց 50 ր.: Գումարն է 143 ր. 30 կ.: Փոստի ծախսը վճարեց տ. Ալխ. Բախչինեանց:

Հանգանակող Հայուհիք Տ. Ալխէն Բախչինեանց, օր. Սոփեայ Յովհանջանեանց

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

—

Թիֆլիս, 31 մարտի

Ձեր պատուական լրագրի թերթերից տեղեկանալով երբեմն փառքով ու պատւով պանծացեալ Վասպուրական երկրի մեր արիւնակից հայ եղբայրների այն անմխիթար և աննախանձելի դրութիւնը, որի գլխաւոր և միակ պատճառն է սովը, մարդկային սրտի յատուկ կարեկցութեան ձայնը և հայ անունը ինձ քաջալերեց իմ ծանօթներից հանգանակութիւն հաւաքել և յանձնել ձեր յարգութեանը, խոնարհաբար խնդրելով այս չնչին գումարը ընդունել ինձանից և հասուցանել բուն պատկանելոյն, ընդ նմին չը զլանալով հրատարակել և այն անձանց անունները և ազգանունները, որոնք չը խնայեցին իրանց սրտից բղխած ողորմութիւնը ձգել կարօտեալների գանձանակի մէջ:

Ցոյն Եօրի Կիպրիանի 3 ր., Սօլօմօն Բոյսաղոլով 3 ր., Յովհաննէս Քոչարեանց 2 ր., Արիստակէս Մելիքազմիրեանց 1 ր., Կատարինէ Մարգարեան 1 ր., Մելիքսէթ Մարգարեանց 1 ր., Յովհաննէս Խանկելեան 1 ր., Սարգիս Ցարութիւնեան 1 ր., Н. Коваленко 1 р., Ջօվանի Ջօրջէ 1 ր., Մ. Տէր-Յովհաննէսեան 1 ր., Վասօ Քամօյեվ 1 ր., Եփրեմ Խահակով 1 ր., Արտէմ Կուտոյեվ 1 ր., Կարապետ Վարդանով 1 ր., Արամ Մակլիսով 1 ր., Պ. Կուզանով 1 ր., Սարգիս Ղարիբով 1 ր., Մովսէս Տէր-Առաքելով 1 ր., Դրիչկայ Բարսեղով 1 ր., Մահտեսի Սերոբ Թերջանեանց 1 ր., Աւետիք Գրիգորով 1 ր., Արշակ Դօնդազազով 1 ր., Ռւսուփ Շերիֆ-օղլի 1 ր., Պօղոս Պետրոսեանց 1 ր., Մնացական Ախվերդով 1 ր., Գրիգոր Ստեփանով 1 ր., Գէօրգի Տէր-Աստուրով 1 ր., Օնան Սարգիսով 1 ր., Գ. Ք. 1 ր., Անյայտ ոմն 1 ր., Եգոր Խօջափարուխով 1 ր., Եօվանէ Լօմինով 1 ր., Յովհաննէս Մկրտումով 1 ր., Մ. Յովհաննէսեան 1 ր., Մկրտիչ և Կօնօ Լալայեվ 1 ր., Նիկօլայ Մէլիք Մուրադով 1 ր., Անյայտ ոմն 1 ր., Անյայտ անձինք 8 ր. 70 կ., Դաւիթ Թօրօսով 60 կ., Անյայտ ոմն 60 կ., Աստուածատուր Տէր-Մարտիրոսեանց 50 կ., Մովսէս Գէորգեան 50 կ., Մահմուտ Դէրիք օղլի 50 կ., Սիմէօն Առաքելեան 50 կ., Խաչատուր Բունիաթեան 50 կ., Մարտիրոս Եղեանց 50 կ., Աղէքսանդր Խուբեանց 50 կ., Անյայտ ոմն 50 կ., Անյայտ ոմն 50 կ., Սիմէօն Դավլիանով 50 կ., Սիմէօն Եգիտխանով 50 կ., Սանդրօ Խօջափարուխով 50 կ., Խաչատուր Խումարեանց 50 կ., Բագրատ Օհաննէսեանց 50 կ., Գէորգ Բէգլարեանց 50 կ., Գէօրգի Ղալամքարով 50 կ., Զուրաբ Օքօեվ 50 կ., Աւետիք Վարդանով 50 կ., Թորոս Շէկոյեանց 50 կ., Համբարձում Ցարութիւնեանց 50 կ., Մարգարիտ Աւետխեանց 40 կ., Բուղդանեանց 40 կ., Վասօ Իւզբաշով 40 կ., Արտէմ Թունիով 40 կ., Եղիայ Կարապետեանց 35 կ., Սարգիս Դամչեան 35 կ., Ռաֆայէլ Պապիկեանց 30 կ., Աղէքսանդր Տէր-Գէորգեանց 60 կ., Ռոմզէն Խուբոյեվ 50 կ., Արութիւն Մուղլարուֆով 50 կ., Անյայտ ոմն 1 ր., Նիկօլայ Մէլիք-Մուրադեանց 1 ր., Միխայիլ Լազիեվ 50 կ., Գիվի Գիվի-շվիլի 50 կ., Պէտրէ Ջալիկօվ 50 կ., Ակօբջանով 1 ր., Կիկօ Վամիկաշվիլի 1 ր.: Գումարն է 72 ր. 10 կ.:

Արտէմ Մարգարեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Հաստատ աղբիւրից լսում ենք, որ վերջապէս մի հմուտ ուսուցիչ գաւառական քաղաքներից մէկում, ձեռնամուխ է եղել մանրամասնաբար քննելու մեր ուսումնարանների այժմեան անմխիթար ուղղութիւնը, ներկայացնելով իր պրօգրամման, Աշխատութիւնը կը կրէ «Մեր ուսումնարանների րեֆորմ» վերնագիրը և կը տպվի «Մշակի մէջ»:

—

Լսում ենք որ Թիֆլիսում նոր բացվելի «Միքայէլեան» արհեստանոցի դիրեկտոր ընտրվել է հմուտ ինժեներ-տեխնօլօգ պ. Մկրտիչ Կարապետեան: Մենք հաստատ գիտենք որ պ. Կարապետեանը հրաժարվում է իր ստացող երեք հազար րուբլի ռոճիկից և համաձայնվում է երկու հազար ստանալու, այն մխիթարութիւնով, որ այդպիսի զոհաբերութիւնը ծառայում է հայ հասարակութեան օգտին: Չենք կարող չը ողջունել երիտասարդ տեխնօլօգի այդ ազնիւ վարմունքը, որի օրինակը շատ քիչ ենք տեսնում մեր այժմեան ինտէլիգենցիայի մէջ:

—

Հաստատ աղբիւրից իմանում ենք որ Թիֆլիս-

նաւ Գեղէրը ոտքի վրա մնաց, սպասաւորութիւն էր անում, որովհետև արհեստաւորի տանը ոչ ծառայ կար և ոչ չափահաս տղայ. նա մի քանի աշակերտներ ունէր, որոնց իր հետ էր տարել: Տանտիկինը և արհեստաւորի քոյրը չէին երևում, նրանք առանձնացել էին խրճթի մի կողմում, որ բաժանված էր հիւրի նստած տեղից ցած տախտակապատով, որի վերին մասը չէր հասնում առաստաղին և ծառայում էր որպէս շիրմայ:

Բայց նրանք պէտք է իրանց յարգանքը յայտնէին պատուելի հիւրին, այս պատճառով երկուսն էլ, թէ Սուսանը և թէ Վառվառէն, դուրս եկան իրանց թագստի տեղից, գլխեցին էֆէնդուն, և ձեռքները սրտերի վրա դնելով, հեռուից լուռ գլուխ տուեցին: Այդ նշան էր, թէ «բարով էք եկել»:

—Շատ ապրէք, ասաց էֆէնդին, մի կողմնակի հայացք ձգելով նրանց վրա:

Տանտիկնոջ երեսը ծածկած էր քօղով, իսկ մանկահասակ աղջկանը բաց էր: Նրանք կրկին հեռացան և սկսեցին ընթրիքի սեղանը պատրաստել:

Փոքրիկ խրճիթի մէջ տիրում էր խորին լռութիւն. ոչ ոք չէր խօսում, բոլորը սպասում էին որ էֆէնդին խօսէ:

—Դու այժմ ինչով ես պարապվում, հարցրեց նա դրացի Օհօից:

—Անգործ եմ, աղայ, պատասխանեց Օհօն ծածրակը քորելով.—Աստուած ինձ պատժեց, մի տարուայ մէջ մի քանի անբախտութիւններ պատահեցան. մեծ որդիս «քո չարը տարաւ»... անասուններս «քեզ մատաղ դարձան»... հիմայ արօրս էլ չէ բանում... մնացել եմ անգործ:

—Ափսոս, շատ ափսոս, ասաց էֆէնդին ցաւակցելով,—դու լաւ մարդ ես, Օհօ, ես քեզ ճանաչում եմ, ես չեմ թողնի, որ դու անգործ մնաս, քեզ գործ կը տամ, ինձ հիմայ շատ մարդիկ են հարկաւոր:

Օհօի ուրախութեանը չափ չը կար:

—Դուք միայն գործ յանձնեցէք, աղայ, այն ժամանակ կը տեսնէք, թէ Օհօն որպէս լաւ ծառայել գիտէ:

—Ինչ որքան լաւ բանէ, այնքան իր գարին կաւելացնեմ...

—Ի հարկէ, այդպէս է:

Էֆէնդին այն կարգի մարդերից էր, որ պատահած տեղը այն աստիճան կը հպարտանար, կը փքվէր և կը բարձրացնէր իրան, որ «դարվազի» դանով չէր կարող ներս մանել, իսկ երբեմն այնքան կը փոքրանար, որ ասեղի ծակով անց կը կենար: Գիւղացու խրճիթում, երբեմն նա շատ մտերիմ էր լինում, և վարվում էր այնքան ընտանեբար, որպէս մարդիկ վարվում են մի յայտնի տներում, որոնց թշուառ բնակիչներին փողոցում պատահելիս ամաչում են գլուխ տալ....

Պէտք էր մի խոստմունքով կաշառել դրացի Օհօին, նա այստեղ այս գիշեր տան տիրոջ պաշտօն էր կատարում: Եւ միամիտ գիւղացին բոլորովին հաւատալով նրան, յայտնեց իր խորին շնորհակալութիւնը, ասելով.

—Աստուած քեզ երկար կեանք տայ, աղայ, Աստուած ձեր ձեռքը մեր գլխից անպակաս անէ:

Ընթրիքի ժամանակ էր: Յայտնվեցաւ Վառվառէն, լուացվելու պարագայքը ձեռքին բռնած, և շնորհալի կերպով դրեց էֆէնդու առջև, նա սկսեց լուանալ իր ձեռքերը: Յետոյ տարածեց նա սեղանի սփռոցը, հաց դրեց, և կերակուրները, որքան որ պատրաստված էին, բոլորը միանգամից շարեց սեղանի վրա, իրանց պատշաճաւոր տեղերում: Այդ բոլոր սպասաւորութիւնների ժամանակ երևում էր տանից աղջկայ անհամարձակութիւնը, խառն երկչոտութեան և ամօթխածութեան հետ, որ զարգացել էին նրա մէջ փակված կեանքից և օտար տղամարդերի հասարակութեան հետ հաղորդակցութիւն չունենալուց:

—Ջաւախ, հարցրեց էֆէնդին, մանկահասակ աղջկանից,—քո անունը ինչ է:

Նա կարմրեց, շփոթվեցաւ և սկսեց այս կողմ և այն կողմ նայել, որ մէկը իր փոխարէն պատասխանէ: Դրացի Օհօն ասաց, թէ անունը Վառվառէ է:

—Ինչ գեղեցիկ անուն է, ճշմարիտ, շատ գեղեցիկ անուն է, կրկնեց էֆէնդին հիացմունքով,—ես էլ մի քոյր ունեմ, այսպէս է կոչվում:

Այժմ Վառվառէի սառն դէմքի վրա փայլեց ժպիտի նման մի բան, երևի, նա ուրախացաւ, որ ինքը մի այնպիսի մեծ մարդու քրոջ անունն էր կրում, թէև էֆէնդին ամենևին քոյր չունէր, բայց պէտք էր Վառվառէին ևս մի բանով ուրախացնել:

Սեղանի վրա ուտում էին էֆէնդին և Օհօն միայն. կիները այս կողմերում տղամարդերի հետ սեղանակից չեն լինում:

—«Անջուր ջրաղացը ալիւր չի աղայ», նկատեց էֆէնդին:

Դրանով նա հասկացրեց, թէ պէտք էր մի բան խմել և հրամայեց գեղջիրին, որ գնայ, արաղ բերէ: Դրացի Օհօն ներողութիւն խնդրեց, որ այդ մասին չեն մտածել, և տանտիկնոջը, որ չէր խօսում, մի կերպով հասկացրեց, թէ ինքը շուտով բերել կը տայ արաղը:

—Չէ, պատասխանեց էֆէնդին,—այդ իմ սովորութիւնն է, ամեն տան մէջ հաց ուտելիս, արաղը և գինին պէտք է իմ հաշւով լինեն:

Այդ ճիշտ էր, էֆէնդին այստեղ աղքատ տներում գեղջիրի ձեռքով ինքն էր բերել տալիս խմիչքները, միայն հաշիւը անցնում էր գիւղի ընդհանուր ծախսերի մէջ: Բայց նրա առատաձեռնական խորամանկութիւնը այդ բանի մէջ այն էր, որ խմիչքները ինքը բերել տալով, կարող էր գործ ածել այնքան, որքան իր ցանկութիւնն էր:

Շուտով գեղջիրը վերադարձաւ, բերելով իր հետ մի ահագին աման արաղով:

—Հիմայ կարող ես նստել, հրամայեց նրան էֆէնդին,—և մեզ սագիութիւն (մատռուակութիւն) անել:

Գեղջիրը նստեց ամենից ցած և արաղի ահագին ամանը դրեց իր մօտ: Նրան յայտնի էր էֆէնդու սովորական պատուէրը, թէ «երբ մի տուն մտնում ես, և ուզում ես, որ ուրախ անցկենայ, պէտք է առաջ տանտիրոջ բամբակը թաց անել», նշանակում է՝ պէտք է նրա ուղեղը թմրեցնել, պէտք է նրան հարբեցնել: Այստեղ թէև տանտէր չը կար, բայց դրացի Օհօն նրա տեղն էր բռնում: Այս պատճառով գեղջիրը շուտ էր տալիս, յաճախ արաղի բաժակը դէպի Օհօն դարձնելով:

Դրացի Օհօն փոքր ինչ սէր ունէր խմիչքի հետ: Մանաւանդ նրան պատահած վերջին անբախտութիւններից յետոյ, երբ նրա մեծ որդին մեռաւ, երբ նրա անասունները կոտորվեցան,—Օհօն իր վշտերը մոռանալու համար բոլորովին անձնատուր եղաւ արաղի: Նա ընդունած բաժակը մինչև վերջին կաթիլը ցամաքեցնում էր: Մի կողմից արաղի ազդեցութիւնը, միւս կողմից էֆէնդու խոստմունքները, թէ նրան գործ և պարապմունք կը տայ, այն աստիճան տաքացրին, այն աստիճան ուրախացրին Օհօին, մինչև իրան մոռանալով, նա սկսեց երգել զանազան թուրքերէն երգեր:

—Դրանով բան չի դառնայ, ասաց էֆէնդին, և հրամայեց գեղջիրին, որ գնայ «չալկիներին» կանչէ:

«Չալկիները» մի խումբ տեղային հայ երաժիշտներ էին, որ երգում էին և ածում էին զանազան տեղական նուագարանների վրա: Դրանք անբաժան հետևում էին էֆէնդուն, ինչ գիւղ որ նա գնում էր, որովհետև գիտէին որ էֆէնդին գիշերները